

Մ. Ն. Թ. Ե. Ղ. ՈՒ. Ա. Մ. ԿԱՅՄԵՐ

ՀԱՅԵՐԷՆԸ ԸՍՏ ԼԵՋՈՒԱԳԻՏՈՒԹԵԱՆ

Փոքր Ասիական բազմաթիւ ցեղեր հրաժարած են իրենց լեզուէն: Սակայն հնդեւրոպական լեզուին երկար ժամանակ փոխզիտ մէջ մնալուն կրնայ իբրեւ ջուշում ծառայել հայերէնը՝ որ հնդեւրոպական լեզու մը ըլլալով՝ ցայսօր կը խօսուի դէպի արեւելք երկարաձիգ ող հայկական լեռնաշխարհին մէջ: Հայերէնը իբրեւ հնդեւրոպական լեզու ճանչցան Պետերման (1837) եւ Վինտիշման (1846). բայց որովհետեւ Իրանի բարձրաւանդակը հնդեւրոպական ազգերու նախահայրենիքը կը նկատուէր անցեալ դարուն՝ կարծուեցաւ թէ հայերէնն ալ իրանականին մէջ դաւաճաւորաբան էր, ուրուն ի հաստատութիւն ցոյց կը տրուէր մանաւանդ իրան բառերու զոյտութիւնը հայերէնի մէջ: Յը. Միւլլէր եւ ուրիշներ նոյն տեսութեան պաշտպան հանդիսացան, մինչեւ որ Հիւպշման ապացուցեց թէ հայերէնը անկախ ու ինքնուրոյն բարբառ մըն էր, եւ ձայնաւորական դրոշմաւոր (Vokalismus), կը խնամենար ո՛չ թէ արիական՝ այլ եւրոպական լեզուներու հետ, եւ, ու, աւ, ձայնաւորներու միակերպութիւնը պահելով՝ համաձայն եւրոպական լեզուներու:

Հիւպշմանի հետեւողութեամբ սկսան տեղի ունենալ շարք մը ուսումնասիրութիւններ (հետազոտութիւններ), եւ այսօր Բրուզմանի Տարեք Համեմատական Քերականութեան Հնդեւրոպական Լեզուաց գործին մէջ Հայերէնը իր կարեւոր տեղը գրաւած է:

Հայերէնը Ե. դարէն (Յ. Ք.) միայն ծանօթ է մեզի. եւ թէպէտ գիտնականներէն ոմանք կը կիրարկեն զայն՝ բայց մեծեալ լեզու մըն է: Անոր տեղն անցած է նոր Հայերէնը (իր գաւառաբարբառներով) որ կը տարբերի հիւնէն:

Հայերէնը հնդեւրոպական փոքրիկ լեզուներուն ալ կը վերաբերի. ունի այնպիսի ձայներ՝ որոնք բոլորովին օտար են միւս հնդեւրոպական բարբառներուն: Յունարէնէն փոխ առնուած սեպհական այբուբենով մը գրուեցաւ ան: Ունի 36 նշանագիրներ, որոնցմէ 14ը նոր կազմուած:

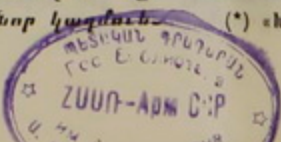
յան Ե. դարուն: — Տարակոյս չկայ որ այդ նոր ու նախորդ ձայները չենք պարտիր լեզուին բնական զարգացումին, այլ պէտք է ըսել թէ՛ հնդեւրոպական լեզու մը փոխտեսակուած (փոխանցուած) է օտարացեղ ժողովուրդի մը վրայ: Կրնանք նաեւ կարծել թէ Հայաստանի մէջ կը բնակէին երբեմն ժողովուրդներ՝ որոնք ազգակից էին կովկասեան վրացիներուն: Արդ՝ ասոնց ձայնական գրութիւնը Հայկականին կը համապատասխանէ մեծ չափով: Ի մասնաւորի՝ երկու լեզուներուն մէջ ալ նուրբերն ու խոչափողայինները կ'երևին հաւասարապէս: Հայերէն ձայնակարգի (Lautstand) այս օտար հանգամանքը ի դէպ կուգայ նաեւ Հայոց մարմնական կազմին: Կը դրանենք անոնց մէջ կարծազուխ եւ բարձրահասակ մարդիկ թուի մաղերով՝ որոնց գլմաղիքը նման է սեմականի: Մարդարանները յոճախ գրազած են մարդկային այս ճիւղով եւ ընդունած են թէ՛ նոյն այդ ճիւղը, զոր Հոմէր Արարեան, եւ Լուշան (Luschan) արմենական կը կոչէ, տարածուած էր երբեմն յառաջակողմեան Ասիոյ եւ մասամբ նաեւ եւրոպայի եւ հիւսիսային Աֆրիկէի մէջ:

Այս ամէնով կը յայտնուի թէ հաւանաբար հնդեւրոպական ցեղերու գաղթականութիւնը յետնագոյն ժամանակի է, եւ կը հերքուին այն բախտացի փորձերը՝ որոնք եղած են Հայաստանը հնդեւրոպականներու հայրենիք նշանակելու համար:

Հայաստանի պատմութեան մասին կարեւոր գիտենք արձանագրութիւններով եւ հնդեւրոպական գաղթականութեան գիծն ալ որոշակի ծանօթ է մեզի: Թ. դարէն՝ ասորական եւ խաղտական արձանագրութիւնները կը վկայեն Վանայ լճին շուրջը գտնուող Թագաւորութեան մը զոյտութեանը, որ ըստ ասորական արձանագրութեանց կը կոչուի Բիւայնա, եւ ըստ խաղտական արձանագրութեանց՝ Ուրարտու: Սոյն երկրի բնակիչներուն խաղտի(f) (*) անունը կուտայ Լիհման — որուն կը հետեւի նաեւ Բելք —, եւ կը նոյնացուին՝ յետոյ ապա Պոնտոսի մէջ բնակող Χάλδονներուն, Քսենոփոնի Χάλδαιներուն եւ հայ հեղինակներու խաղտի(f)-ներուն հետ:

Ասոնց լեզուէն բաւական բան գիտենք՝

(*) «խալսինի» ըստ խաղտական արձանագրութեանց:

սնդեկու համար թէ ո՛չ հայերէն է ան եւ ո՛չ ալ հնդեւրոպական:

Խաղտերու այս թագաւորութիւնը է. դարուն վերջերը անհետացաւ պտտութեանէն, երբ կիմմերեաններն եւ Սկիւթացիները գէպի յառաջակողմեան Ասիա խուժեցին: Այս յեղաշրջումի միջոցին պէտք է տեղի ունեցած ըլլայ Հայերու դադթականութիւնը: Դարեհ զանոնք կը կոչէ Arminiya, Հերոդոտ՝ Ἀρμένιοι, մինչդեռ իրենք զիրենք կը յորջորջեն Հայք, և նոյն տնուներ կը կրէ երկիրն ալ ա՛յն օրէն ցայսօր:

Հայերու գաղթականութեան մասին երկու հնարաւորութիւններ կրնանք աչքի առջեւ ունենալ. կա՛մ արեւելքէն և կա՛մ արեւմուտքէն կրնան եկած ըլլալ: Սակայն՝ պէտք է զիտել որ Արեւելքի մէջ իրանական ժողովուրդներ միայն հաստատուած էին, եւ ցորչափ Հայերը իրանական կը կարծուէին՝ հաւանականագոյն էր այդ ճամբան: Բայց, յորմէհետէ Հիւպմանմերժեց այդ տեսութիւնը, Արեւելքէն տեղի ունեցած գաղթումի մը հնարաւորութիւնն ալ կորսնցուց իր հիմքը: Գիտենք թէ Թւրակեան ժողովուրդները գէպի Փոքր Ասիա յառաջացած են Արեւմուտքէն, ուստի եւ նոյն զիմին հետեւող կը նկատենք նաեւ Հայերը: Այս կարծիքը կ'արդարանայ այնու որ՝ Փոլագայիներու հետ ազգակցութիւն ունին Հայերը, ինչպէս կը վկայեն Հինները (*), եւ միւս կողմանէ՝ Քրէչմէր իր ներածութիւն գործին մէջ (էջ 209-211) լուսարանեց այնպիսի կէտեր՝ որոնք ըստ Հիւպմանի (Հնդեւրոպ. Հետազոտութիւն 16, 203) բան մը չեն հաստատեր: Սակայն մենք անոնց ալ պէտք չունինք. վասնզի լեզուն ինքնին վկայութիւն մըն է. Հայերէնը Satem լեզուներուն՝ ու մանաւանդ և, ո ձայնաւորներու պահպանումին շնորհիւ՝ եւրոպական ճիւղին կը պատկանի: Ըստ այսմ՝ Լիտո-սլաւական և Թրակափոլագական լեզուները իրր մօտէն ազգականներ կրնանք նկատողութեան առնուլ: Արդ՝ Հայերէնը փոլագականին հետ կապ ունի շարք մը

առանձնայատկութիւններով, որոնք կասկած մը չեն թողուր այդ երկու լեզուններուն խնամութեանը մասին: Ասով ուրեմն՝ Հայկական գաղթականութեան պատճառով կը կարգուի մը լուսաւորուած կ'ըլլայ: Հայերն ի սկզբան փոլագացոց արեւելեան կողմը բնակած՝ եւ յետոյ կիմմերեանց եւ Սկիւթացոց հոսանքներէն ընդոտնուած՝ գէպի արեւելք քաշուած են, լեռնոտ երկիր մը, ուր ցարդ պահած են իրենց լեզուն:

Ուրիշ յայտնութիւն մը կը կարծէ ընել Ենսըն, Հայոց ծագումը բոլորովին տարբեր լոյսով մը լուսաւորելով: Հիւսիսային Սիւրիոյ զանազան տեղերը՝ նոյնչափ և Փոքր Ասիոյ մէջ՝ երևան եկած են ինքնայատուկ պատկերագիր արձանագրութիւններ, որոնք կ'ընծայուին՝ յաճախ յիշատակուած Հիթիթ ժողովուրդին: Մեծ քրտմտութեամբ Ենսըն ջանաց լուծել այդ արձանագրութիւնները, եւ սա կարծիքն ունեցաւ՝ թէ այդ հիթիթեան լեզուն Հայերէն լեզուի առաջին աստիճանն եղած ըլլայ: Արեւելագէտ լեզուաբանները սակայն զիտել կուտան՝ թէ այդ լեզուն հնդեւրոպական հանգամանք մը չ'երաշխաւորեր մինչեւ ցարդ տեղի ունեցած հետադադարեանց հիմնուած վրայ: Հիթիթ ու Հայ լեզուներու միջև ցոյց տրուած շօշափման կէտերը չեն կրնար լուսաբանուիլ Հայաստանի մէջ ոչ հնդեւրոպական տարրի մը գոյութիւն ունենալու պարագային՝ ինչպէս տեսանք:

Բնական է որ պիտի չուզէինք Ենսընի կարծիքը մերժել բացարձակապէս, քանի որ՝ Ժ.Ն. դարուն (Ն. Ք.) Փոքր Ասիոյ մէջ հնդեւրոպական ցեղերու շնորհիւ մեծ թագաւորութեան մը հիմնումը անհնար չի թուիր. բայց այդպիսի կարծիք մը պատմականապէս ղեռ չ'հաստատուած՝ իրերը կը մնան իրենց վիճակին մէջ:

Ե. Ե. Դ.

(*) «Ἀρμένιοι δὲ κατάπερ Φρύγες ἐπὶ ἀρχαίῳ, ἐόντες Φρυγῶν ἀποικίαι» (Հեցղոս. էջ 73):

«Ἀρμένιοι δὲ τὸ μὲν γένος ἐκ Φρυγίας καὶ τῇ φωνῇ πολλὰ φρυγίζουσι» (Եւդոքս, առ Սեւփանոսի Բիւզանդացոյ):